

Литература

1. Гарашук В.П. Концептуальні основи формування культури здоров'я школяра // Нові технології навчання. – К.: ТМЦ ВО, 2000. – Вип. 28. – С.206-213.
2. Грач И.С. Здоровый образ жизни: сущность понятия и содержание работы по его формированию // Образование - 2002. - №5. – С.88-91.
3. Дуркин П.К., Лебедева М.П. К решению проблемы формирования здорового образа жизни населения России // Теория и практика физической культуры. – 2002. - №8. – С.2-5.
4. Закопайло С. Компоненти здорового способу життя старшокласників // Фізичне виховання в школі. – 2001. - №3. – С.52-54.
5. Зубалий М., Закопайло С. Структурні компоненти здорового способу життя старшокласників // Освіта і управління. – 2005. - №2. – С.153-156.
6. Лапаєнко С.В. Поняття про здоровий спосіб життя // Здоров'я України. – 1998. - №12. – С.23-24.
7. Петров К. Здоровьесберегающая деятельность в школе // Воспитание школьников. – 2005. – №2. – С.19-24.
8. Попова А.И. Здоровьесберегающая среда в школе // Образование. – 2002. - №4. – С.80-84.
9. Сергеева О.Н. Управление процессом формирования здорового образа жизни детей и подростков // Образование - 2002. - №5. – С.98-102.

Ю.С.Коровкіна

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СУТНІСТЬ ДЕЛІКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

В данной статье рассматриваются сущность деликвентного поведения, одного из видов девиантного поведения подростков, раскрываются особенности и мотивы деликвентных проявлений личности подростка.

In given clause are considered essence delinquens behaviour, one of kinds deviations behaviour of the teenagers, the

features and motives delinquention displays of the person of the teenager are opened.

Соціально-економічні зміни, що відбуваються в нашому суспільстві, породжують складності для сучасної родини і, як наслідок, формування особистісних властивостей і поведінкових якостей підлітків виходить за рамки нормального розвитку і діагностуються як девіантні. Усе частіше ми стикаємося з проявом з боку підлітків негативних поведінкових реакцій, таких як недисциплінованість, агресивність і брутальність стосовно батьків і вчителів, пропуски занять, бродяжництво, крадіжки, хуліганство, пияцтво і наркоманія, не рідкістю стали й убивства в середовищі підлітків. Про актуальність цих соціально-психологічних проблем говорять статистичні дані, що наводять працівники різних соціально-психологічних служб, комісій у справах неповнолітніх і центрів суспільних зв'язків. В останні роки значно зріс рівень протиправних дій серед підлітків.

Мета даної статті: розкрити сутність та проаналізувати характеристику деліквентної поведінки підлітків, розкрити особливості та мотиви деліквентних проявів молодого покоління.

Дана проблема цікавить багатьох сучасних педагогів-дослідників. Ми розглянули праці таких вчених, як А.А. Амінов, О.В. Безпалько, Є.В. Змановська, В.В. Ковальов, А.Є. Личко, Г.М. Мінковський та інші.

Проблема деліквентної (протиправної, антисуспільної) поведінки, є центральною проблемою для дослідження більшості соціальних наук, оскільки суспільний порядок відіграє важливу роль у розвитку як держави в цілому, так і кожного громадянина окремо.

У відношенні протиправної поведінки використовують різноманітні підходи і понятійний апарат. У психолого-педагогічній літературі сучасники визначають її як деліквентну. Поняття походить від латинського *delinquens* – “проступок, провина”. Є.В.Змановська під цим терміном розуміє протиправну поведінку особистості – дії конкретної особистості, що відхиляються від встановлених у даному

суспільстві і в даний час законів, що загрожують благополуччю інших людей чи соціальному порядку і кримінально наказуємо у крайніх своїх проявах. Особистість. Яка проявляє протиправну поведінку, кваліфікується як деліквентна особистість (деліквент) [3, 97].

О.В.Безпалько стверджує, що деліквентна поведінка – це сукупність протиправних вчинків людей, за які в особливо важких випадках може накладатися покарання згідно статей цивільного та кримінального кодексів [1, 102].

До протиправних дій відносять проступки (провини), правопорушення та злочини. Серед типових проступків неповнолітніх виокремлюють лихослів'я, систематичне порушення дисципліни в школі, бійки з однолітками, бешкетування. Правопорушення – це порушення адміністративних та правових норм, які проявляються через дрібні крадіжки, здирництво, викрадення автотранспортних засобів, хуліганство. Злочин – протиправне, суспільно-небезпечне діяння, що класифікується за певними нормами кримінально-процесуального права (зґвалтування, вбивства, нанесення значних тілесних пошкоджень).

У спеціальній літературі розглядається термін, що використовується у різноманітних значеннях. А.Е.Личко [5, 52], вводячи у практику підліткової психіатрії поняття "деліквентності", обмежує його лише дрібними діями, які не спричиняють злочину і не несуть кримінальної відповідальності (це шкільні пропуски, хуліганство). В.В.Ковальов [4] заперечує проти такого трактування, говорячи про те, що деліквентна поведінка є поведінкою злочинною у будь-якому випадку.

У зарубіжних джерелах деліквент – це особа до 18 років, чия поведінка спричиняє шкоду іншій особистості чи групі людей і перевищує грань, встановлену нормальними соціальними групами у даний момент розвитку суспільства.

Отже, деліквентна поведінка – це один з різновидів девіантної поведінки, є сукупність протиправних дій, вчинків, злочинів (в тому числі кримінальних), які не відповідають сучасним законам та нормам суспільства. Особа, що здійснює дану поведінку в психолого-педагогічній літературі називається

деліквент. Це в основному психічно і фізично здоровий учень з певним негативним життєвим досвідом, деформованими соціально-етичними знаннями, нездоровими звичками та потребами, зіпсований неправильним вихованням чи асоціальним впливом певного середовища.

О.В.Безпалько стверджує, що передумовою деліквентної поведінки є важковихованість. Термін “важкий учень”, “важковиховуваний” характеризує дітей з негативним ставленням до навчання та норм моральної поведінки [1, 102]. З точки зору медичної психології відхилення у поведінці неповнолітніх поділяють на патологічні (хворобливі) і непатологічні. Важковиховуваними в непатологічному плані є в цілому повноцінні діти з деякими відхиленнями у фізичному здоров’ї, дещо розладною чи ослабленою нервовою системою внаслідок дій психотравмуючих факторів. В їхній поведінці можуть спостерігатись неадекватні реакції, надмірна агресивність, лицемірство, розбещеність, озлобленість, заздрість. Найбільш характерними проявами важковиховуваності дітей є лідерство, схильність до безцільного проведення часу, безвідповідальність, неорганізованість, неуважність, емоційна нестійкість, слабка спроможність до опору негативному впливу інших.

З психологічної точки зору А.А.Райс стверджує, що між протиправною поведінкою і Я-концепцією існує тісний зв’язок [8, 228]. Самооцінка підлітків-правопорушників нижча, аніж у підлітків, які не порушують закони. Протиправна поведінка, можливо, є способом компенсації неадекватної Я-концепції юних правопорушників. Одна з теорій заключається в тому, що, маючи низьку самооцінку, підлітки слідуєть девіантним моделям поведінки, що зменшує відчуття неприйняття самого себе. Коли поведінка таких підлітків відповідає їх низькій думці про самих себе, відчуття самознищення і неприйняття себе зменшується. Бажаючи відновити самоповагу, вони приєднуються до девіантних груп, де отримують удобрення, в якому їм відмовляла інша частина суспільства. Таким чином, адекватна самооцінка захищає підлітків від протиправної поведінки; у того, хто вважає себе “правильною людиною” чи

“законослухняним”, формуються внутрішні протиріччя, що утримують їх від протиправних вчинків.

Більшість дослідників сходяться до тієї думки, що більшість деліквентних підлітків проживає в неблагополучних сім'ях, що в свою чергу пов'язано з поганими житловими умовами, напруженими відносинами між членами родини і низьким рівнем виховання дітей у родині. Але є протиріччя цій думці, насправді такі сім'ї дають лише 30-40% злочинності.

Отже, соціологи та кримінологи виділяють родини з різним виховним потенціалом. Г.М.Мінковський виділяє по цих ознаках 10 типів сімей: 1) виховуючи-сильні; 2) виховуючи-стійкі; 3) виховуючи-нестійкі; 4) виховуючи слабкі з втратою контакту з дітьми і контролю над ними; 5) виховуючи слабкі з постійною конфліктною атмосферою; 6) виховуючи-слабкі з агресивно-негативною атмосферою; 7) маргинальні: з алкогольною, сексуальною деморалізацією і т.д.; 8) злочинні; 9) римінальні; 10) психічно обтяжені [6].

У родинях першого типу (частка родин 15-20%) виховна обстановка близька до оптимальної. Головна її ознака – висока моральна атмосфера родини в цілому. Другий тип родин (35-40%) складає в цілому сприятливі можливості для виховання, а труднощі, що виникають у родині переборюються за допомогою інших соціальних інститутів, перш за все школи. Для третього типу родин (10%) характерна неправильна педагогічна позиція батьків (гіперопіка), яка тим не менш вирівнюється завдяки порівняно високому загальному виховному потенціалу родини. Четвертий тип (15-20%) об'єднує сім'ї, де батьки по різних причинах (погане здоров'я, перевантаженість роботою тощо) не в змозі правильно виховувати дітей, втратили контроль за їхньою поведінкою і інтересами, поступаючись впливу суспільства ровесників. Останні типи (10-15%) є з соціально-педагогічної точки зору негативними, а то і кримінальними. Ризик правопорушень неповнолітніх, що виховуються в обстановці постійних і гострих конфліктів, і в психічно обтяжених сім'ях, в 4-5 разів, а в сім'ях, де панують агресивність і жорстокість, в 9-10 разів вище, аніж у тих, де виховують в педагогічно сильних і стійких родинях [6].

Для вирішення таких питань, як визначення ступеня вираження деліквентності і міри впливу на особистість, важливе значення має систематизація типів правопорушників.

Деякі психологи виділяють таку типологію неповнолітніх правопорушників по ступеню вираження і характеру особистісних деформацій, які є актуальною: випадкові, стійкі і професійні правопорушники.

А.І.Долгова серед підлітків, які порушили закон виділяє три типи [2]:

1) *послідовно-криміногенний* – криміногенний „вклад” особистості у злочинну поведінку при взаємодії з соціальною середовищем є вирішальним, злочин витікає із звичного стилю поведінки, воно зумовлено специфічними поглядами, установками і цінностями суб’єкта;

2) *ситуативно-криміногенний* – порушення моральних норм, правопорушення неприступного характеру і сам злочин у значному ступені зумовлені несприятливою ситуацією; злочинна поведінка може не відповідати планам суб’єкта, бути з його точки зору ексцесом; такі підлітки здійснюють злочин часто у групі у стані алкогольного сп’яніння, не являючись ініціатором правопорушення;

3) *ситуативний тип* – незначна вираженість негативної поведінки; вирішальний вплив ситуації, що виникла не за виною індивіда; стиль життя таких підлітків характеризується боротьбою позитивних і негативних впливів.

Отже, визначають делінквентність як схильність, психологічну тенденцію до правопорушення. Делінквентними розцінюються такі характеристики поведінки, як агресивність, облудність, прогули школи, бродяжництво, крайня неслухняність, ворожість до вчителів і батьків, жорстокість до молодшої дитини і тварини, зухвалість і лихослів’я. Оскільки відзначені якості є аморальними (суперечним нормам етики і загальнолюдських цінностей), спостерігається визначені труднощі в розмежуванні делінквентних і аморальних учинків. За багатьма характеристиками кримінальна і делінквентна поведінка подібна. Розходження між розглянутими поняттями

полягає в тім, що злочинна і делінквентна поведінка носять антисоціальний характер, аморальна - асоціальний.

Література

1. Беспалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.
2. Долгова А.И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. – М.: Юридическая литература, 1981. – 294 с.
3. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательський центр «Академия», 2003. – 288 с.
4. Ковалев В.В. Психиатрия детского возраста. – М., 1979.
5. Личко А.Е. Психопатия и акцентуации характера у подростков. – Львов, 1983.
6. Минковский Г.М. Неблагополучная семья и противоправное поведение подростков //Социологические исследования. – 1982. - №2. – С. 105-113.
7. Правонарушения несовершеннолетних и их предупреждение /Под ред. А.А. Аминова. – Казань: Из-во Казанского университета, 1983. – 152 с.
8. Психология подросткового и юношеского возраста /Под ред. А.А. Райса. – Санкт-Петербург-Москва-Харьков-Минск. – СПб.: Издательство „Питер”, 2000. – 624 с.

Ю.В.Ковальчук

ПРОЦЕДУРА ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПОНЯТЬ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

В статье рассматриваются структурные компоненты научных понятий и основные концепции формирования экономических понятий у старшеклассников в процессе обучения.

In the article the structural components of scientific notions and basic conceptions of forming of economic notions at pupils of higher forms in the process of teaching are considered.